

DAG VAN DE BEROEPSKOLOM 2016

Nieuwsbrief 5 5 september 2016

Uitgave van de Leido Academy, het thema-netwerk voor LevenLang Leren

DIFFERENTIATIE BINNEN DE BEROEPSKOLOM *'Wegens verbouwing straks nog meer mogelijkheden'*

Naar een meer structureel perspectief voor de Beroepskolom

Vrijdag 7 oktober 2016 / 10.00 – 16.00 uur

Vergadercentrum De Eenhoorn – tegenover Station Amersfoort-Centraal

Inleiding

In dit nummer een korte update van het programma, en een lijst van artikelen dan wel interessante verwijzingen ten aanzien van stukken die de afgelopen tijd zijn verschenen. Deze stukken kunt u vinden op www.leidoacademy.nl/activiteiten, in de middelste kolom bij 'Dag van de Beroepskolom'. Dit alles toont aan, zoals de vorige keer reeds gemeld, dat mbo-hbo en 'levenlang leren' als overkoepelend thema zich in het oog van de discussie-storm rond allerlei ontwikkelingen bevinden...

Stimulering van de 'Beroepskolom' door regionale samenwerking

Als bijlage bij deze nieuwsbrief kunt u aantreffen de toegezegde notitie van Roel van Asselt over de rol van regionale samenwerking bij de vormgeving van de beroepskolom. Het stuk is voortgekomen uit BK16/20 (overleggroep rond de beroepskolom), met het oog op de verdere uitwerking van bepaalde zaken in de Strategische Agenda voor het HO rond de aansluiting mbo-hbo. Het is dus in die zin ook een adviesnotitie voor de overheid, om mee te nemen in de gedachtenvorming.

Op de DvdB zullen de belangrijkste zaken worden toegelicht, aangevuld met een aantal recente ontwikkelingen (zie bijvoorbeeld hieronder), gevolgd door een discussieronde.

Het is in ieder geval goed om eens een blik te werpen op de grafieken in de bijlage van het stuk, over de percentages per sector m.b.t. het aantal gediplomeerden na 5 jaar studie.

Volkskrant 5 september: Doorstromen naar hbo moet beter

"De overgang van mbo naar het hbo moet worden verbeterd. Nu maken veel mbo'ers die doorstuden hun opleiding niet af. Minister Bussemaker (Onderwijs) trekt 7.5 miljoen uit om de uitval in het hoger beroepsonderwijs tegen te gaan.

Dat maakt de minister vandaag bekend bij het begin van het nieuwe studiejaar. Het grootste deel van het budget (4 miljoen euro) is beschikbaar voor plannen van studenten om de doorstroom te verbeteren. Bussemaker: 'Studenten weten zelf het best wat ze nodig hebben om de overstap naar het hbo goed te kunnen maken en waaraan het soms nog schort'.

De rest van het geld is bedoeld voor mbo- en hbo-instellingen die met ideeën moeten komen om de overgang te verbeteren. Het gaat om een bescheiden bedrag: de overheid geeft dit jaar ruim 6 miljard euro uit aan het middelbaar- en hoger beroepsonderwijs.

De haperende doorstroom van mbo naar hbo is een groeiend probleem. Uit cijfers van de Vereniging Hogescholen blijkt dat bijna een op de drie mbo'ers die naar het hbo zijn gegaan die opleiding

niet afmaakt. Bijna een kwart van alle hbo-studenten is doorgestroomd vanuit het mbo. De uitval neemt de laatste jaren toe, vooral onder mannelijke mbo'ers van niet-westerse afkomst.

De cijfers komen overeen met wat blijkt uit een reeks rapporten: de ongelijkheid in het Nederlands onderwijs neemt toe. Kinderen uit achterstandsmilieus schoppen het minder ver op school dan kinderen van hoogopgeleide ouders, Met de verkiezingen in zicht wil minister Bussemaker die ongelijkheid tegengaan.

Met het afschaffen van de studiefinanciering vorig jaar, overigens ook een initiatief van Bussemaker, is de drempel om door te studeren voor veel mbo-studenten verhoogd. Het deel van de mbo'ers dat zich inschreef voor een hbo-opleiding daalde het afgelopen jaar van 48 naar 41 procent.

'We zijn blij met alle beetjes die helpen', zegt Marije Hulsbosch van de mbo-raad. 'Maar wij vinden het wel verrassend dat er zo wordt gefocust op de uitval van mbo'ers. Ook havisten redden het vaak niet op het hbo.' Volgens Hulsbosch wordt met de nadruk op de doorstroom de indruk gewekt dat een mbo-diploma alleen niet genoeg is. 'Terwijl het een dijk van diploma is.'

Om uitval van mbo'ers in het hbo tegen te gaan, sloot Bussemaker eerder een deel van het hbo voor hen af. Voor sommige hbo-opleidingen moeten mbo'ers sinds vorig jaar een vergelijkbare opleiding hebben gevolgd om te worden toegelaten. De hoop is dat studenten daardoor kiezen voor een studie die beter aansluit.

Ongelijkheid in het onderwijs kan een verkiezingsthema worden. Groen-Links kondigde vrijdag aan dat scholieren gemakkelijker moeten kunnen doorstromen. Ook D66 wil dat stapelen gemakkelijker wordt.

Een lijstje met documenten

Hier een lijstje met relevante documenten, met een korte beschrijving.

1. *Zoeken naar de weg omhoog.*

Het betreft een rapport dat onder redactie van Roel in 't Veld, in samenspraak met Ron Bormans als voorzitter van het CvB, voor de Hogeschool Rotterdam is opgesteld, rond de instroom vanuit het mbo en de ervaringen van deze studenten bij een zestal opleidingen (waaronder 2 Ad's). Het stuk heeft ook te maken met de plannen om de aansluiting mbo-hbo anders in te richten, mogelijk met een vorm van schakelen – waarover Ron Bormans een aantal keren heeft gepubliceerd. De zes opleidingen worden uitgebreid beschreven als het gaat om het inspelen op de instroom vanuit het mbo. Het rapport bevat uiteraard conclusies en aanbevelingen. Zeer de moeite waard om door te nemen!

Opmerking: Zie verderop voor een verslag van de bijeenkomst die op 24 augustus over beide stukken is gehouden (van de website van de HR geplukt).

2. *Onze studenten*

Bij het onderzoek hierboven genoemd zijn ook 26 studenten bevraagd op hun ervaringen. Er is van de interviews een aparte analyse gemaakt, en de uitkomsten daarvan staan in dit stuk. Er moet nog wel wat worden gedaan aan het vormgeven van 'student-centraal onderwijs'...

3. <http://www.groene.nl/artikel/huiswerk-mijn-ouders-snappen-de-stof-zelf-ook-niet>

Een interessant artikel waarin voor specifieke groepen studenten wordt gekeken naar de ervaringen binnen het hbo. De ondertitel is dan ook: Het hbo als haperende emancipatiemachine. Louise Elffers, lector beroepsonderwijs bij de Hogeschool van Amsterdam, komt uitgebreid aan het woord. Zij pleit nadrukkelijk voor een andere aanpak, mede gelet op de ervaringen die nu worden opgedaan rond uitval. Lees en denk mee...

Opmerking: Bij de opening van het studiejaar bij Saxion had Wim Boomkamp als CvB-voorzitter het ook over dit punt, het niet meer goed functioneren van het hbo als emancipatiemotor. Zie verderop een persbericht daarover.

4. *SCP: Leven lang leren komt niet van de grond*

Dit is een recent artikel uit het FD, op basis van het rapport van het SCP: Aanbod van Arbeid.

5. *Vocational Skills Week (5-9 December 2016) – Brussels*

Op Europees niveau komt er steeds meer aandacht voor het mbo (Vocational Education and Training), en dan juist als het gaat om de aansluiting op het 'hogere onderwijs' – in die zin dat hoger betekent: niveau 5 of hoger. Dan kan het gaan om Higher VET, opleidingen op 5 die worden aangeboden door mbo-instellingen (VET providers). Interessant is dan hoe de overstap van HVET naar de Short Cycle (onze Ad bijv.) en de Bachelor kan worden vormgegeven.

De Europese Commissie vindt deze doorlopende leerlijnen zo belangrijk dat van 5 tot en met 9 december in Brussel de eerste Vocational Skills Week zal worden gehouden, om mede daaraan meer aandacht te besteden.

Het programma zoals dat nu is vastgesteld, is op onze website terug te vinden. Vanuit Leido (en CHAIN5) zullen hieraan bijdragen worden geleverd – net als de MBO Raad dit zal doen. Mogelijk dat een aantal mensen uit ons land ook kunnen aanschuiven.

In ieder geval zal op 5 december een internationaal seminar plaatsvinden, in Rotterdam, in het kader van deze week. Gastspreker zal zijn Jim Jacobs, President van Macomb Community College uit Detroit (Michigan), over het onderwerp van het seminar: *“Community Colleges and Leadership: How to serve the community and how to deal with talented individuals”*. Uitnodigingen zullen deze maand worden verspreid.

6. *Peer Learning Activity over aansluitingen in het onderwijssysteem*

Op 20 en 21 juni werd bij de Erasmus Hogeschool te Brussel een Peer Learning Activity (PLA) georganiseerd met als centraal thema 'flexibiliteit en de doorlopende kolom in hoger onderwijs'. Daarbij is ingezoomd op de specifieke rol die kort cyclische programma's (zoals in Nederland onder andere het Ad) daarbij kan spelen. Best practises werden gedeeld met een diversiteit aan Europese landen, met ieder zijn eigen sociale en economische context.

Doelstelling was te onderzoeken hoe we in Europa van elkaar kunnen leren en doorloop/onderlinge certificeringen en transfer binnen hoger onderwijs in Europa kunnen stimuleren.

De studiegroep die rondom een vergelijkbare thematiek een tweeweekse studiereis in de VS heeft ondernomen in mei jl., heeft de bevindingen vanuit deze reis in Brussel gedeeld met de Europese partners.

De uitkomsten vanuit de PLA schetsen een mooi beeld van de actuele situatie in het Europese hoger onderwijs. Verschillen zijn zichtbaar maar er zijn ook in alle verschillende contexten al robuuste conclusies te trekken die voor betrokken landen richtinggevend zijn. U treft de samenvatting van de bevindingen aan op de website van Leido.

Aanvullende berichten

Het onderwerp leeft, de doorstroom, de opscholing, de kansen om hogerop te komen, de mogelijkheden voor leerlingen uit kansarme milieus en de rol van het hbo – mede binnen de beroepskolom. Het gaat dan (mede) om rendementen – veelal uitgedrukt in gediplomeerden. Op de DvdB zullen we proberen daar een andere invulling aan te geven...

Hier drie artikelen. Het eerste gaat over de inleiding van Wim Boomkamp bij de opening van het studiejaar bij Saxion. Het tweede is het verslag van de bijeenkomst van 24 augustus jl. bij de Hogeschool Rotterdam over de gedachten die er leven ten aanzien van de doorstroom van mbo'ers naar bachelor- en Ad-opleidingen – zoals dat op de website van de hogeschool is terug te vinden. Het derde is een recent column van Frans van Kalshoven in de Volkskrant, als directeur van de Argumentenfabriek. Hierin heeft hij het ook het 'informeel leren' en wat de opbrengsten daarvan kunnen zijn. Niet direct een aspect voor de DvdB maar toch wel een signaal van 'tweedeling' in de maatschappij en economie.

Opening hogeschooljaar Saxion: hbo en emancipatie

(Bron: Nationale Onderwijsgids – website)

“De sociale ongelijkheid in onze samenleving dreigt toe te nemen. Afkomst is nog steeds een etiket

waaraan maar moeilijk lijkt te ontkomen en blijkt daardoor bepalend voor de toekomst van kinderen. Dat stelt bestuursvoorzitter Wim Boomkamp van Saxion Hogescholen in zijn rede tijdens de opening van het nieuwe studiejaar. Als een van de oorzaken van het inzakken van de emancipatie van kansarme groepen, noemt Boomkamp het afschaffen van de basisbeurs. Dit meldt Tubantia.

Het hbo zou de plek moeten zijn voor maatschappelijke vooruitgang maar volgens Boomkamp gooit het pas ingevoerde leenstelsel roet in het eten. Door het afschaffen van de studiefinanciering lijkt de toegang tot een hogere vervolgopleiding te worden afgesneden voor een groeiende groep jongeren. "Al direct na die maatregel zagen we vorig jaar de doorstroming van het mbo naar het hbo met zo'n 10 procent afnemen", aldus de bestuursvoorzitter.

Bestuursvoorzitter John van der Vegt van ROC van Twente onderschrijft de waarschuwing van Boomkamp: "Nederland was groot in het laten doorstromen van leerlingen naar hogere niveaus maar dat is helaas minder geworden". Ook Van der Vegt constateert dat het moeilijk is om aan afkomst te ontkomen. Vroeger was het niet vreemd om van het vmbo via mbo naar het hbo door te stromen, nu lijkt het de norm geworden om met een havo-diploma aan de hogeschool te beginnen. Dit is het gevolg van het prestatiegerichte beleid om leerlingen zo snel mogelijk hun diploma te laten halen. Van der Vegt vindt dat ook de weg via het middelbare onderwijs weer gestimuleerd moet worden."

Studiedag HR over mbo en vervolgens het hbo...

(bron: website Hogeschool Rotterdam)

Woensdag 24 augustus presenteerde Hogeschool Rotterdam aan genodigden uit het onderwijsveld en de (Rotterdamse) politiek de eerste uitkomsten van onderzoeken die gedaan zijn naar studiesucces en -uitval. Vooral studenten met een mbo-achtergrond blijken de afgelopen jaren vaker uit te vallen op het hbo, terwijl het mbo vroeger juist fungeerde als 'emancipatiemotor' in de maatschappij. De presentaties werden gevolgd door een paneldiscussie met vertegenwoordigers van mbo en hbo, de onderzoekers en de wethouder Onderwijs.

Achtergrond

Vorig jaar bracht de hogeschool naar buiten wat door onderwijswethouder Hugo de Jonge ook wel een 'ongemakkelijke waarheid' werd genoemd: sterk dalend studiesucces, vooral bij studenten met een migrantenachtergrond en studenten met een mbo-vooropleiding.

Naar aanleiding van deze ontwikkelingen heeft Roel in 't Veld, die vorig jaar een onderwijscongres organiseerde over ongeveer het zelfde onderwerp, samen met de hogeschool een onderzoek uitgevoerd, daarnaast heeft ons eigen Kenniscentrum Talentontwikkeling uitval van mbo'ers onderzocht. De bevindingen uit deze onderzoeken werden vandaag voor het eerst bekend gemaakt.

Aanbevelingen voor verbetering

Hoogleraar en onderzoeker Roel in 't Veld presenteerde samen met KWINK-groep collega Pauline Modderman het resultaat van hun onderzoek bij en in samenwerking met zes opleidingen van de hogeschool: Verpleegkunde, Leisure management, Bouwkunde, Bedrijfskunde/MER, Ad Ondernemen en Ad Officemanagement.

Aanbevelingen uit dit onderzoek, genaamd 'Zoeken naar de weg omhoog', richten zich onder meer op duidelijkheid van het didactische concept van een opleiding bij docententeam, op een vroegtijdige oriëntatie op onderzoekvaardigheden en hoe deze beter op de beroepspraktijk gericht kunnen worden.

Ook is verbetering aan te bevelen in acties 'voor de poort', zoals een betere intake van studenten, en in het eerste jaar. Door bijvoorbeeld eerstejaars in te delen in klassen met een gelijke achtergrond, is er meer herkenbaarheid met elkaar en ontstaat sneller een binding, een cruciale factor voor studiesucces.

Dit onderzoek onderstreept vooral het belang van interesse en aandacht vanuit docenten richting student. “De docent kan het duwtje geven waardoor de student toch een stage vindt bijvoorbeeld. Maar kan er ook voor zorgen dat een toch al onzekere student er mee stopt”.

Hierbij speelt de professionele identiteit volgens de onderzoekers een cruciale rol: zien we de studenten werkelijk als 'onze' studenten? De valkuil voor een docent is je voornamelijk te identificeren met en te focussen op studenten die op jou zelf lijken.

Paneldiscussie: handvatten voor docenten

In de paneldiscussie vulde onderwijseconoom Liesbeth van Welie dit aan: “Uit al die onderzoeken komt steeds weer hetzelfde: er is niets, maar dan ook niets, wat zoveel invloed op het succes van de student heeft als de docent. Die docenten kunnen daarbij wat hulp gebruiken: afstemming met elkaar en intercollegiale consultatie.

Panellid Luc Verburg, Collegevoorzitter van mbo-instelling Zadkine, stelde hierover dat het er in de kern om gaat hoe we ervoor zorgen dat docententeams zich in staat voelen om dit verschil te maken? Het onderzoek van In 't Veld komt ook met de aanbeveling meer collectieve professionalisering van docenten te organiseren.

Hierover zegt Verburg: “Kijk naar zoiets als 'LeerKRACHT', een methode die we nu gebruiken, die docenten helpt samen eigenaarschap te nemen en af te stemmen wat de gezamenlijke belangrijkste doelstellingen en onderwerpen zijn. Op het gebied van leiderschap kun je er ook zo naar kijken, door College en directeuren op een dergelijke manier te laten samenwerken.”

Voor de poort

De langste discussie ging echter over wat er al dan niet voor de poort en bij de intake van studenten moet gebeuren.

In 't Veld stelde hierover dat goede motivatietoetsen en vooral een goed gesprek met een gezaghebbend advies zeer wenselijk en rendabel zijn. “Al kost het 300 euro per student, dan nog is het rendabel als het 10% helpt een betere keuze te maken”.

Luc Verburgh: “Testen of toelaatbaarheid veranderen is onzin. De vraag is wat je doet met de studenten als ze eenmaal binnen zijn. Hoe gaat een docententeam met ze om? Hebben ze oog voor talent en halen ze bij die jongeren het onderste uit de kan?”

HR Collegevoorzitter Ron Bormans is het eens met Verburgh maar nuanceert dit ook: “De meeste studenten horen het gewoon te kunnen, laten we zeggen 80%. Maar er komen ook studenten binnen voor wie de lat aan het begin van de studie nu te hoog is. Die moeten we niet weigeren, maar nagaan wat zij nodig hebben om ook succesvol te zijn. Een soort extra aanbod, laten we ze een schakeltraject bieden. Dat zou ik graag samen met het mbo ontwerpen.”

Laagopgeleiden leren weinig van werken

Het spel en de knikkers

Bron: Volkskrant / Door: Frank Kalshoven 3 september 2016

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) deelde deze week een tik uit in Den Haag. Niet dat het per se de bedoeling was van de onderzoekers. Die deden slechts hun kwantitatieve werk. Maar door nieuwe feiten te verzamelen en hiervan verslag te doen in het periodieke rapport Aanbod van Arbeid ontcrachten zij een hinderlijke en schadelijke redenering die je vanuit Den Haag tot afgelopen donderdag dan vaak moest aanhoren.

Wat is het onderwerp? Werken en leren. Omdat mensen tot op hogere leeftijd doorwerken, oude beroepen verdwijnen en nieuwe opkomen, omdat er technologische ontwikkeling is, moeten volwassenen gedurende hun werkzame leven nieuwe dingen leren. Wie niets bijleert verliest zijn werk en heeft grote moeite nieuw werk te vinden. U weet het.

Wat is dan de kwestie? De vraag is: hoe leren werkenden die nieuwe dingen? Er zijn – schematisch weergegeven - twee scholen. De ene school zegt: bijleren door werkenden vereist, naast allerlei andere dingen, óók forse investeringen en inspanningen in formele scholing, óók van de overheid.

De andere school zegt: leren is natuurlijk reuze belangrijk, maar dat is primair de verantwoordelijkheid van werkenden en hun werkgevers. En: formele scholing is niet zo belangrijk omdat mensen veel informeel leren, tijdens het werk, van collega's.

De stelling van de tweede school is dus: informeel leren is een substituut voor, kan in de plaats komen van, formeel leren. En deze stelling haalde het SCP deze week hard onderuit. De onderzoekers concluderen: 'Mensen die niet formeel geschoold worden, blijven niet automatisch bij door hun werk te doen of naar hun collega's te kijken. Het bestaan van informele kanalen is dus geen excuus om geen actie te ondernemen op het terrein van leven lang leren.'

Waarop is deze conclusie gebaseerd? De data komen uit een panel van huishoudens die al sinds 1986 worden gevolgd. Hun antwoorden op vragen over scholing bevestigen de hoofdlijnen die we kennen:

- Er mag dan meer noodzaak zijn om te scholen, de deelname aan formele scholing is stabiel de afgelopen tien jaar, niet stijgend.
- Hoogopgeleiden volgen vaker formele scholing dan laagopgeleiden.
- Ouderen volgen minder vaak scholing dan jongeren.
- Mensen met een vast contract volgen vaker scholing dan mensen zonder.
- Juist in de mensen die het nodig kunnen hebben - lageropgeleid, ouder, met een kwetsbare arbeidsmarktpositie want op tijdelijk contract - wordt minder geïnvesteerd dan in de hoogopgeleide dertiger met vast contract.

Tot nu toe was er dan de smoes: ja, maar mensen leren ook informeel!

De feiten bevestigen inderdaad dat mensen ambachtelijke, sociale en intellectuele vaardigheden bijleren door hun werk. Dat effect wordt trouwens sterker als mensen van baan wisselen. Maar het zijn vooral weer de hoogopgeleide 35-minners die aangeven door hun dagelijkse werk veel te leren. 'Juist het feit dat ze hoogopgeleid zijn, maakt dat ze meer kunnen leren, ook via het proces van informeel leren.' Een mooie bevinding is ook dat mensen juist veel informeel leren, nadat ze op cursus zijn geweest. Formeel leren bevordert informeel leren.

De scholingskloof in de samenleving kan dus als drietrapsraket worden begrepen. Fase 1: de verschillen ontstaan in het initiële onderwijs. Fase 2: de verschillen worden groter doordat werkgevers meer investeren in de formele scholing van hoog- dan van laagopgeleiden. Fase 3: de hoogopgeleiden leren meer van hun werk, zowel door de aard hiervan als door de investeringen in hun scholing uit fase 1 en fase 2.

De scholingskloof wordt dus niet kleiner, maar juist groter door informeel leren.

Met deze constatering is in feite ook beslecht wie (de bulk van) de investeringen moet betalen die nodig zijn om ook de lageropgeleiden bij te laten leren: het collectief. De hbo-plussers kunnen we rustig aan zichzelf en hun werkgevers overlaten. Hbo-min is het overheidsterrein.

Programma DvdB

Op basis van de huidige toezeggingen en de ontwikkelingen die we aan de orde willen stellen, hebben we de volgende opzet voor 7 oktober in gedachten.

09.15 – 10.00 uur	Ontvangst, registratie
10.00 – 10.05 uur	Opening, korte toelichting op deze dag, en praktische informatie
10.05 – 10.30 uur	De traditionele Keiharde Kennis Kwis – om uw kennis van het mbo en hbo te testen aan de hand van recente ontwikkelingen <i>Jan Nienhuis, SBB</i>
10.30 – 11.10 uur	Talentontwikkeling en flexibel beroepsonderwijs - lessen die we kunnen leren van landen als de VS... ook voor ons totale systeem... en voor de aanpak van hogescholen als het gaat om doelgroepen <i>Vertegenwoordiger Landelijk Overleggroep</i>

11.10 – 11.45 uur	Uitwerking van de Strategische Agenda: de laatste stand van zaken, mede gelet op de rol van regionale samenwerkingsverbanden <i>Sabah Dakika, directie HO&S, Ministerie van OCW</i>
11.45 – 11.55 uur	Pauze
11.55 – 12.20 uur	Wat kunnen we leren van de Ad-pilots 'format B', met een deel op de mbo-locatie... voor de regionale samenwerking... <i>Jose Mulder, ECBO</i>
12.20 – 12.45 uur	De Ad als zelfstandige opleiding: consequenties voor mbo-hbo <i>Hans Daale, Leido</i>
12.45 – 13.35 uur	Lunch
13.35 – 14.00 uur	Schakelen van mbo naar hbo: gedachten bij plannen hiervoor in een regio <i>Beleidsmedewerker Hogeschool Rotterdam</i>
14.00 – 14.20 uur	Stimulering van de beroepskolom door regionale samenwerking <i>Roel van Asselt, voorzitter BK16/20</i>
14.20 – 14.40 uur	Een flexibele beroepskolom, horizontaal en verticaal toegankelijk... met de focus op studiesucces <i>Hans Daale, Leido</i>
14.40 – 14.50 uur	Pauze
14.50 – 15.45 uur	Discussie in kleine groepen, aan de hand van de 'uitgekozen' statements
15.45 – 16.00 uur	Conclusies en aanbevelingen

Praktische zaken

Een aantal praktische aspecten van de DvdB16:

- Vrijdag 7 oktober, van 10.00 tot 16.00 uur (inloop vanaf 9.15 uur)
- In het conferentiecentrum De Eenhoorn, Amersfoort (tegenover het centraal station)
- Kosten: 130 euro (excl. btw)
- Aanmelding is mogelijk via info@leido.nl. Afmelden tot 25 september is kosteloos.